

УДК 351: 314.7

Л. А. Весельська

кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри глобалістики, євроінтеграції
та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ ВИМУШЕНОЇ ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті застосовано основні детермінанти теорії «суспільства ризику» У. Бека, за допомогою яких розкрито новітні тенденції вимушеної міграції в Україні. Запропоновано основними ознаками вимушеності вважати відсутність позитивної мотивації для переміщення, зміну умов проживання та відсутність близької перспективи нормалізації економічної ситуації. Обґрунтовано, що першочерговим завданням є вироблення основ єдиної державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб, оскільки наслідки гуманітарної катастрофи на сході країни мають довготривалий характер. Доведено необхідність вироблення двох різних підходів до розселення і працевлаштування для осіб, які не мають наміру змінювати теперішнє місце проживання, та для осіб, які після нормалізації ситуації планують повернутися до свого краю.

Ключові слова: вимушена міграція, внутрішньо переміщена особа, державне управління, державна політика, соціальні ризики, стратегії адаптації.

Постановка проблеми. Проблема міграції внутрішньо переміщених осіб щодо мотивації та адаптації на новому місці проживання гостро постала внаслідок анексії Криму та агресії Росії на сході України. З такими проблемами свого часу вже стикнулися Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова. Однак Україна має власну, дещо іншу, специфіку. Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачено, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає на території України, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [10].

Крім теоретичного значення, ці дослідження є вагомим чинником вироблення державної міграційної політики та фактором формування громадської думки і суспільних настроїв. Оскільки міграційні процеси в Україні завжди були об'єктом

глибокого наукового аналізу, проблема вимушеної міграції в теперішньому її вигляді є новою і неповною мірою дослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що дослідження окремих теоретичних і практичних аспектів міграції, як внутрішньої, так і зовнішньої, займались ряд вітчизняних і закордонних науковців, все ж внутрішня міграція населення, спровокована бойовими діями в Україні, процес адаптації до нових умов проживання, асиміляція у новому, хоч і україномовному суспільстві, соціальні ризики, які виникають при цьому, залишаються малодослідженими. Однак у цій статті звернемося до найбільш цікавих досліджень вітчизняних дослідників а також досить відомої наукової теорії У. Бека «Суспільство ризику», яка є актуальною у контексті цього наукового дослідження.

Так, позиція О. Макарової видається цілком слушною: вона вважає, що відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій найближчим часом та швидкого відновлення контролю держави над цими територіями зумовлює необхідність прийняття програм щодо соціальної підтримки та адаптації переміщених осіб

на територіях їх розміщення, а також заходів щодо протидії можливим негативним соціально-економічним наслідкам для територій-реципієнтів. Політика щодо внутрішньо переміщених осіб має забезпечити баланс між інтересами місцевих громад та необхідністю створення гідних умов для життя і праці постраждалих осіб. Програма реінтеграції для вимушено переміщених осіб має бути спрямована не лише на підтримку зайнятості для переселенців, але й сприяти соціально-економічному розвитку місцевих громад шляхом використання наявного людського потенціалу переміщених осіб: їх доволі високої соціальної та територіальної мобільності, економічної активності, інтелектуального та демографічного потенціалу [6, с. 175].

І. Войналович, М. Кримова, Л. Щетініна, вивчаючи цю проблематику щодо зростання чисельності внутрішніх переселенців зі східних регіонів України та АР Крим у різних аспектах у контексті зарубіжного досвіду, зазначають, що соціальні наслідки перебування окремих територій в окупації та проведення антитерористичної операції нині справляють значний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Вони ж зумовлюють велику кількість вимушених переселенців та актуалізують питання захисту їх прав, створення належних умов їх життєдіяльності в регіонах розселення. Загострення проблем тимчасових переселенців і дослідження зарубіжного досвіду в їх вирішенні свідчать про необхідність негайних дій держави щодо формування законодавчої бази з ряду питань, а саме: надання таким особам статусу вимушеного переселенця, отримання житла, забезпечення прав зайнятості, соціального забезпечення (освіта, охорона здоров'я і т. д.), створення умов повернення до попередніх місць проживання тощо [2].

Зважаючи на філософський аналіз політичних подій в Україні, В. Воронкова доходить висновку, що загальний рівень динаміки соціальної напруги в країні нині досяг крайніх меж і залишається на рівні високих показників. На її думку, в поняттях «ризик» і «криза» кристалізуються проблеми сучасного соціуму, в яких зосереджуються всі протиріччя цивілізації

в одне ціле. Водночас визначальним та постійним для сучасної епохи глобалізації явищем кризового соціуму є екзистенціальні ризики внаслідок процесів, які призвели технічні засоби забезпечення життєдіяльності до аварійного стану, оскільки сучасні міста є стресогенними, кордони – конфліктними, управління – кризовим; у містах і регіонах, де йде війна, немає хліба, води і необхідних матеріальних продуктів [3, с. 16–17].

Мета статті – трансформувати теоретико-методологічні засади дослідження проблеми міграційних процесів вимушеного характеру з огляду на події на сході України в контексті теорії соціальних ризиків.

Виклад основного матеріалу. Однією з ключових ознак «суспільства ризику» є трансформація звичних середовищ існування людей у ризикогенні. У. Бек стверджує, що індустріальне суспільство поступається місцем новій фазі розвитку сучасного суспільства – суспільству ризику. Він обґрунтовує, що на зміну конфліктам із приводу благ прийшли конфлікти з приводу ризиків. Політичні та економічні інститути, які створюють ризики, віддалили людей від категорії впевненості, традиційного параметра індустріального суспільства. Відбувся радикальний перехід від першої стадії сучасності, в якій захист людині гарантувала національна держава до другої, яка характеризується загальною небезпекою [12, с. 20]. За ймовірним характером, соціальний ризик можна представити у вигляді можливості настання негативних наслідків для розвитку людських цінностей внаслідок тих чи інших подій. Проте ризик можна визначити як потенційну можливість загрози майбутніх фізичних, психологічних, соціальних втрат, що зумовлюються об'єктивним рішенням. Як далі стверджує У. Бек, у «суспільстві ризику» в процесі виробництва ризиків виникає «ефект бумеранга», коли негативні наслідки прийнятих рішень зрештою поширюються на тих, хто ці рішення приймав. Тобто особи, які продукують ризики, рано чи пізно самі стають споживачами цих ризиків [12, с. 158–164].

Застосовуючи контекст концепції «суспільства ризику» до розгляду україн-

ського суспільства, необхідно зазначити, що його стан протягом останніх років виступає основним фактором ризиків і небезпек, які загрожують нормальній життєдіяльності громадян. Причину такої ситуації досить точно сформулювала О. Балакірева, яка вважає, що замість того, щоб сприяти прогресу, «недореформована» інституційна система гальмує розвиток країни. Протягом усього періоду «переходу» чи трансформації відбувається процес формування різних соціальних структур, взаємозв'язків, пошук балансу та розмежування інтересів різних суспільно-політичних сил. Паралельно відбуваються процеси соціалізації (ресоціалізації), пошуку ідентичності, самовизначення громадян, що нині проявляється широким спектром суперечливих, нерідко радикальних, настроїв [1, с. 7].

У сучасних теоретичних моделях суспільства досить часто на перший план висуваються його динамічні, а не статичні властивості, що стає особливо актуальним для українського соціуму. Так, з огляду на теорію, запропоновану С. Московічі, суспільство – це система динамічних відносин, дещо аморфне, безперервно мінливе і тому зіставне з психікою, з динамізмом пристрастей і вірувань, що відображає сутність душевного життя реальної людини: «Суспільство всюди народжується зсередини, неначе із пристрастей, що виходять із кожного з нас, зшитих воєдино безліччю вчинків у безлічі ситуацій. Для того, щоб повірити в реальність групи і її цілей, необхідно перед цим повірити в силу її ілюзій, емблеми чи символу, які її представляють. Суспільство, яке не дотримується цих правил, яке відхиляється від них, ослаблюється, розпиляється, втрачає вплив на своїх членів. Ніщо не з'являлося в процесі нашої історії такого, що не створювало б священних предметів і не прагнуло б за всяку ціну їх нав'язати» [7, с. 29, 44].

Однак розвиток сучасних інформаційних технологій зумовив значний вплив засобів масової інформації на суспільну свідомість, що призвело до втрати унікальності кожної людини. Внаслідок цього виникає так званий феномен «одинокого натовпу», скупчення роз'єднаних людей,

якими керують інші люди в якісно нових, критичних обставинах [15]. Тривале перебування у стані такого «натовпу» породжує масову катастрофічну свідомість [16], одним із факторів виразу якої стають соціальні катастрофи і, як наслідок, вимушені масові переселення.

У ролі джерела, споживача чи носія ризиків можуть виступати усі суб'єкти соціального процесу. Нині поширеною є думка, що мігранти становлять новий елемент соціального середовища, який зменшує загальний рівень захищеності різних груп приймаючого населення і виступає джерелом ризиків різного типу [11, с. 61]. Ризики міграційних процесів породжуються рішеннями інституцій, що регулюють міграцію, мігрантами та приймаючим населенням. Владні структури, приймаючи рішення у сфері регулювання міграційних процесів, в яких не враховано можливі негативні наслідки для суб'єктів реалізації та недостатню захищеність цих суб'єктів від такого управлінського впливу, виступають джерелом ризиків як для вимушених мігрантів, так і для приймаючого населення. Мігранти та приймаюче населення виступають споживачами міграційних ризиків та, відповідно, одні щодо інших – носіями цих ризиків.

Вимушена міграція має не лише кількісний, але й часовий вимір. Зараз в Україні налічується найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб в Європі з часів завершення Другої світової війни. За різними оцінками, близько двох мільйонів мешканців Донецької, Луганської областей та АР Крим вимушено змінили місце проживання; половина з них – діти, інваліди та особи похилого віку. Більшість вимушено переселених осіб географічно розташовані у районах, що близькі до їхніх домівок і перебувають на підконтрольній Україні території. Те, що переселенці залишаються неподалік від дому, означає, що вони прагнуть підтримувати тісні зв'язки із залишеними вдома членами сімей та турбуються про долю майна, а також не виключають для себе можливість повернення. Нині у цих регіонах кількість місць для можливого розселення зменшилася, та, незважаючи на наявність місць для проживання на заході України, більшість

вимушено переселених осіб не хочуть їхати через усю країну, щоб скористатися з таких можливостей розміщення.

Масова внутрішня міграція населення країни пов'язана з низкою особливих проблем, які виникають як у самих внутрішньо перемішених осіб, так і в суспільстві загалом – відбувається абсолютне спрощення поведінки людини заради виживання, однак це породжує загальну невизначеність у суспільних відносинах. Відсутність реальних перспектив щодо відновлення у найближчій перспективі контролю держави над тимчасово окупованими територіями зумовлює необхідність вироблення адекватних стратегій адаптації.

Необхідно зазначити, що, на відміну від добровільної міграції, коли соціальний статус особи здебільшого покращується, результатом вимушеної міграції є значне його погіршення та часткова чи повна втрата добробуту та раніше отримуваних доходів. Під вимушеністю ми розуміємо відсутність позитивної мотивації для переміщення, а також зміну умов проживання, за якої стає неможливою нормальна життєдіяльність чи виникає реальна загроза безпеці за відсутності перспективи нормалізації ситуації. Центральним елементом адаптації виступає її мета, з огляду на яку суб'єкт знаходить вихід зі стану конфлікту із зовнішнім середовищем. Активна стратегія адаптації передбачає прагнення суб'єкта змінити середовище, пасивна – підкорення життєвим обставинам.

На думку Д. Канемана та А. Тверські, можливий ще один варіант поведінки людини за умов ризику і невизначеності – це так звані «феномен асиметрії», внаслідок дії якого людина приймає ряд несумісних рішень, частина з яких на перспективу спрямована на досягнення виграшу та рішень, що мають на меті уникнення програшу [14].

З метою оцінки адаптаційних стратегій вимушених переселенців можна застосувати теорію, запропоновану Дж. Гуллахон. В основу покладено гіпотезу щодо відповідності протікання адаптації деякій U-подібній кривій, окремі частини якої відтворюють етапи цього процесу, а саме:

1. Оптимістичні очікування та надії на майбутнє;

2. Зростання негативного впливу середовища на людину, що викликає в неї стан депресії та розчарування;

3. Максимальний прояв симптомів безпорадності та виникнення психосоматичних розладів;

4. Поява оптимізму, відчуттям задоволеності і інтегрованості до нових умов;

5. Повна адаптація індивіда [13].

Однак частина вимушених переселенців все ж не зможе (чи не захоче) повністю адаптуватися до нового середовища і після нормалізації ситуації повернуться на попереднє місце проживання. Там їх чекають нові проблеми реадaptaції, які знову повторюють U-подібну криву.

Відмінності між добровільною та вимушеною міграцією, як зазначає Л. Корель, полягають у тому, що у разі добровільної міграції спочатку, як правило, у суб'єкта адаптації виникає позитивна установка на нове явище, тобто відбувається адаптація свідомості, а потім уже нова адекватна форма поведінки. Або ж особа поступово змінює звичні стандарти поведінки, особливо не переймаючись сутністю доволишньої дійсності, а з часом відбувається кореляція її свідомості. Вимушені адаптації виникають у тих середовищах, які жорстко диктують свої умови адаптації, – в особі виникає негативна установка на освоєння нових явищ, вона вимушена вибудовувати свою поведінку в незнайомому середовищі.

Розподіл адаптаційних стратегій за добровільністю чи вимушеністю є ключовим в установках особи на успішність пристосування до нових умов [5, с. 138].

Детермінація економічної активності працюючого населення є досить важливою, бо впливає на готовність до економічного самозабезпечення. Потенційна готовність створити власне підприємство, відкрити свою справу серед бідних прошарків є у 5 разів нижчою, ніж у групи з матеріальним становищем, вищим за середнє, та в 4 рази – із середнім рівнем добробуту [4].

З огляду на результати дослідження «Оцінка потреб внутрішньо перемішених осіб в Україні та послуг для них», яке проводилося у січні 2015 р. МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здо-

ров'я», першочерговими потребами цієї категорії осіб є: фінансова (потреба у працевлаштуванні) – 69,5%; гуманітарна (їжа та одяг) – 65,7%; житлова – 62,8%; медична – 49,8%; соціальна – 13,5%; психологічна – 11%; юридична – 11%; культурна – 7,3%; політична – 6,2%. Відповіді вимушених переселенців щодо їхніх потреб, які задовольняються на низькому або недостатньому рівні, розподілилися таким чином: фінансова (працевлаштування) – 45%; житлова – 41,2%; гуманітарна (їжа, одяг) – 34,5%; медична – 28,3%; соціальна (участь у житті громади, толерантне ставлення з боку громадян, рівний доступ до благ і можливостей у соціумі) – 17%; політична (участь у політичному житті держави, прийнятті рішень, законотворчій діяльності) – 14,2%; юридична (захист прав, представництво інтересів у суді, юридичні консультації) – 13,4%; психологічна та культурна – по 9,7% [9; 8].

Стосовно найближчих перспектив, ситуація невизначеності і неясності є найбільш актуальною проблемою для примусово внутрішньо переміщених осіб. Переселенці шукають своєрідний баланс між адаптаційною стратегією виживання та установкою індивідуума на активні дії з метою повноцінної участі в трудовій діяльності. Саме праця слугує не лише джерелом матеріальних статків, необхідних для підтримки життєдіяльності, але й засобом задоволення соціальної потреби в самовираженні. Однак напруга на місцевих ринках праці через істотне збільшення пропозиції робочої сили завдяки вимушеним переселенцям не дає можливостей задоволення цієї потреби. Так, за результатами соціологічного дослідження «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні», проведеного Українським інститутом соціальних досліджень імені О. Яременка, допомоги від державних органів у працевлаштуванні після переїзду потребували 40,8% респондентів, а отримали її лише 13,3% [9].

Щодо осіб, які залишилися на непідконтрольній українській владі території, то, на нашу думку, домінування процесу продукування ризиків (обстрілів, бомбардувань) зумовлює специфічне переродження

суспільних інституцій та відносин з ними. З часом така ситуація призведе до подальшого витіснення значної частини населення, яке зараз залишається орієнтованим на нормальні умови зайнятості, а їх місце в регіоні займуть представники різного роду кримінальних структур і маргіналізовані верстви. Самоорганізація населення також набуватиме специфічних форм, серед яких можна виділити: створення злочинних співтовариств, організацію посередницьких послуг між ворогуючими сторонами, а також супротив представникам самопроголошеної влади. Підтвердженням початку реалізації одного з наведених сценаріїв може слугувати твердження голови правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенка, який заявив в інтерв'ю одному з каналів телебачення: «Протягом останнього року на Донбасі сформувалася ціла воєнна каста, насамперед, із місцевих. Це люди, для яких війна – стиль життя і заробітку. Ці люди вже не повернуться в шахти чи на заводи, і таких людей вже кілька тисяч. Це нова реальність Донбасу» [4].

Дійсно, як засвідчує світова практика, спільноти такого типу майже не піддаються реабілітації, зрештою, їх потрібно буде просто ізолювати в установленому законодавством порядку. А останній сценарій «приховані методи боротьби», на нашу думку, буде втілюватися поступово, в процесі зростання невдоволення основної частини населення окупаційними, бандитськими формами і методами регіонального управління.

Висновки і пропозиції. В умовах ризикогенного суспільства державна політика має спрямовуватися на цінності й інтереси людини, які є більш важливими, ніж, скажімо, плюралістична демократія і ринкова економіка. Це загальнолюдські цінності життя, захист її гідності, збереження громадянського миру та злагоді. Суспільство, як відомо, само по собі культивує й утверджує цінності свободи та відповідальності, які в економічній сфері утворюють ринок, у політичній – демократію і плюралізм, у соціальній – самодостатню особистість [8].

Отже, на нашу думку, нині основні зусилля уряду мають концентруватися на

розробленні та ефективному упровадженні Стратегії соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, яка передбачатиме, насамперед, інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у соціум, тобто створення нових робочих місць та будівництво повноцінного житла. Крім того, настав час впроваджувати більш ґрунтовні програми, які матимуть не коротко-, а середньостроковий характер не лише за часом реалізації, а й за строком отримання результатів. Стратегія має бути спрямована не лише на підтримку зайнятості для вимушених переселенців, але й сприяти соціально-економічному розвитку місцевих громад шляхом використання наявного людського потенціалу переміщених осіб: їх доволі високої соціальної та територіальної мобільності, економічної активності, інтелектуального та демографічного потенціалу. Поряд із максимальним залученням переселенців до суспільного життя територій їх тимчасового перебування, необхідно через ЗМІ та інші можливості всіляко запобігати упередженому ставленню до переселенців виключно як осіб, налаштованих на сепаратизм.

Щодо громадян України, які і досі залишаються на тимчасово окупованій території, поки що може йтися про політичне урегулювання конфлікту, їх матеріальну та інформаційну підтримку у межах наявних нині можливостей, із подальшим поверненням до нормальних умов життєдіяльності.

Список використаної літератури:

1. Балакірева О.М. Науковий аналіз і доказове обґрунтування – успіх стратегій розвитку та конкретних дій / О.М. Балакірева // Укр. соціум. – 2014. – № 3 (50). – С. 7–9.
2. Войналович І.А. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан і реалізація їх прав в Україні / І.А. Войналович, М.О. Кримова, Л.В. Щетініна // Інституційний репозитарій КНЕУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/5981/1/250-258.pdf>.
3. Воронкова В.Г. «Общество риска» как следствие кризиса современной цивилизации в глобальном измерении / В.Г. Воронкова // Гуманитар. вісн. ЗДІА. – 2014. – № 58. – С. 13–24.
4. Вплив економічних перетворень на процеси соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві : НДР ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» – № 0110U004381.
5. Корель Л.В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики / Л.В. Корель. – Новосибирск : Наука, 2005. – 318 с.
6. Макаров О.В. Соціальна політика в Україні : [моногр.] / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
7. Московичи С. Машина, творящая богов / С. Московичи. – М. : КСП+ : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 559 с.
8. Недюха М. Україна в контексті соціології ризику / М. Недюха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ualogos.kiev.ua>.
9. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf.
10. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII (із змінами, станом на 20.04.2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>.
11. Шлыкова Е.В. Социальная приемлемость нововведенный миграционного законодательства / Е.В. Шлыкова // Социол. исслед. – 2008. – № 2. – С. 56–65.
12. Beck U. World risk society / U. Beck. – Malden, MA : Polity Press, 1999.
13. Gullahorn J. An Extension of the U-Curve Hypothesis / Gullahorn J., Gullahorn J. // Journal of Social Issues, 1963. – 19 (3). – P. 33–47.
14. Kahneman D. Choices, values and frames / Kahneman D., Tversky A. – New York : Russell sage Foundation, 2000.
15. Riesman D. The lonely crowd / Riesman D., Denney R., Glazer N. – New Haven : Yale univ. pr., 1978.
16. Shlapentokh V. Public and private life of the soviet people : Changing values in post-Stalin Russia / V. Shlapentokh. – New York; Oxford : Oxford univ. press, 1989. – 281 p.

Весельская Л. А. Теоретико-методологические подходы к урегулированию проблемы вынужденной внутренней миграции населения в Украине

В статье применены основные детерминанты теории «общества риска» У. Бека, с помощью которых раскрыты новейшие тенденции вынужденной миграции в Украине. Предложено основными признаками вынужденности считать отсутствие положительной мотивации для перемещения, изменение условий проживания и отсутствие близкой перспективы нормализации экономической ситуации. Обосновано, что первоочередной задачей является выработка основ единой государственной политики относительно внутренне перемещенных лиц, поскольку последствия гуманитарной катастрофы на востоке страны имеют долговременный характер. Доказана необходимость выработки двух различных подходов к расселению и трудоустройству для лиц, которые не намерены менять нынешнее место проживания, и для лиц, после нормализации ситуации планирующих вернуться в свои места.

Ключевые слова: вынужденная миграция, внутриперемещенное лицо, государственное регулирование, государственная политика, социальные риски, стратегии адаптации.

Veselskaya L. Theoretical and methodological approaches of resolving the problems of forced internal migration of the population in Ukraine

The article uses the main determinants of the "risk society" theory of W. Beck, with the help in which disclosed the latest trends of forced migration in Ukraine. It suggested the main features, to avoid positive motivation for moving, changing living conditions, and lack of close perspectives of normalization of the economic situation. It is proved that the primary task – to develop the foundations of a single state policy on internally displaced persons, because the consequences of the humanitarian catastrophe in the east of the country have a long-term nature. Proved the necessity of developing two different approaches to resettlement and employment for individuals who do not intend to change its current location, and for those to return to their places after normalization plan.

Key words: forced migration, internally displaced person, state regulation, state policy, social risks, strategy publication.